

AGRĀRĀ REFORMA (20. – 30. GADI)

Gatis Davidāns¹, Anda Jankava²

¹Profesionālā bakalaura studiju programmas Zemes ierīcība un mērniecība 1.kursa students

²LLU VBF Zemes pārvaldības un ģeodēzijas katedras profesore, Dr.oec.

Kopsavilkums

Darba mērķis bija izpētīt agrārās reformas sākšanos un attīstību Latvijā 20. - 30. gados. Darba uzdevumi: iegūt informāciju, kura atspoguļo agrārās reformas notikumus; apkopot iegūto informāciju. Liela daļa Latvijas zemes toreiz vēl arvien atradās vācu muižnieku rīcībā. Šī situācija apdraudēja Latvijas neatkarību. Lai novērstu šo vēsturisko netaisnību, no 1920. līdz 1937. gadam notika agrārā reforma - zemes īpašuma sistēmas pārveidošana. Muižniekiem, kas bija cīnījušies pret Latvijas neatkarību, atsavināja visus īpašumus, bet tiem muižniekiem, kas nebija pret Latvijas valsti, atstāja 50-100 ha zemes. Atņemto zemi ieskaitīja valsts zemes fondā un piešķīra zemniekiem jaunsaimniecībām, kuras nebija lielākas par 22ha.

Atslēgas vārdi: agrārā reforma, bezzemnieks, jaunsaimniecība, pūrvieta, valsts zemes fonds.

Ievads

Latvija līdz Pirmajam pasaules karam bija lielgruntnieku zeme. No visas zemes kopplatības gandrīz puse (48,12%) piederēja privātajām jeb bruņinieku muižām, visā Latvijā kopā – 1299. Valsts īpašumā atradās 10,2 % zemes, mācītājmuižām bija 1,08 %, bet pilsētām un dažādām juridiskajām personām piederēja 1,42% zemes. Privātajām muižām Latvijā bija izteikti muižnieciskais raksturs. Savu zemi tās izmantoja ļoti ekstensīvi. To skaidri norādīja zemais aramzemes procents: Vidzemes muižās tikai 19%, bet Kurzemes - 23%. Zemniekiem līdz Pirmajam pasaules karam piederēja 39,4% zemes kopplatības. Šīs nenormālās attiecības pamudināja jauno valdību ķerties pie agrārās problēmas risināšanas. (A. Aizsilnieks, 1968.).

Pētījuma metodes un izmantotie materiāli

Darbā pielietota iegūto materiālu analīze un aprakstošā metode. Izmantoti literatūras avoti par pētījuma tematiku un interneta resursi.

Diskusija un rezultāti

Jau 1919.gada 10. janvārī pagaidu valdība uzaicināja pagastu pašvaldības divu mēnešu laikā sastādīt to bezzemnieku sarakstu, kas vēlējās iegūt zemi. Taču, nenogaidot šos divus mēnešus, valdība 1919.g. 27. februārī izdeva rīkojumu par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi. Noteikumi paredzēja, ka pagaidu valdība nodibina valsts zemes fondu, kurā ieskaitāmas: 1) visas valsts muižas, atceļot nomas līgumus, bet atstājot atlīdzības jautājumu Satversmes Sapulces izlemšanai; 2) zemnieku agrārbankai piederošās, bet vēl nesadalītās muižas un 3) un valstij piederošās mežu zemes, kas noder zemkopībai. Zeme piešķirama bezzemniekiem, kas paši spēj zemi apsaimniekot, mazzemniekiem, kam zemes par maz, un valsts muižu nomniekiem. Piešķirot zemi, priekšroka dodama Latvijas brīvības cīnītājiem un viņu piederīgajiem, kā arī tiem, kas uz dalāmās zemes jau apmetušies. Zemes piešķiršana izdarāma, sākot ar 1919. g. 23. aprīli, un zeme pagaidām nododama nomā, līdz Satversmes Sapulce pieņems likumu par zemes piešķiršanu dzimtīpašumā vai nomā. Zeme piešķirama: pilsētu tuvumā un sakņkopībai noderīgās vietās 1 līdz 5 pūrvietas, staciju un citu satiksmes

vieta tuvumā, kur iespējama dārzkopība, 10 līdz 15 pūrvietu, bet parastām zemkopības saimniecībām 20 līdz 60 pūrvietu (7,5 līdz 22 ha). Līdz 1920. g. 1. janvārim bija jau sadalītas Kurzemē 16 un Vidzemē 17 muižas, izveidojot no tām 666 jaunsaimniecības. (Švābe, 1958.) Uz agrārās reformas likuma pamata valsts zemes fondā ieskaitīja: 1479 muižas, 171 mācītājmuižu, 294 pusmuižas 202 mājas, 546 atsevišķus zemes gabalus un 5865 dzimts nomas gabalus, kopā 8557 vienības. Uz 1935.g. likuma pamata par bezzemnieku nekustamas mantas ieskaitīšanu valsts zemes fondā, līdz 1937.g. 1. jūnijam ieskaitītas minētajā fondā vēl 427 vienības 4323 ha kopplatībā (Aizsilnieks, 1968.). Zemes bijušajiem īpašniekiem likums paredzēja atstāt zemes daļu neatsavināmas vidējās saimniecības platībā. Tas bija 50 ha ar 10% svārstību uz vienu vai otru pusi. Turklāt likums noteica, ka nav atsavināmi tādi rūpniecības uzņēmumi, kas nebija domāti vietējo lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanai vai vietējo lauku vajadzību apmierināšanai. Atlīdzības jautājumu par valsts zemes fondā ieskaitītajām zemēm un muižām vēlāk izlēma Saeima, pieņemot 1924.g. 14. aprīļa likumu, kas noteica, ka nekāda atlīdzība netiek maksāta. Līdz ar zemi un piederumiem atsavināja arī pie attiecīgās saimniecības piederošo valstij vajadzīgo inventāru, kurš pārgāja valsts īpašumā. Par atsavināto inventāru tika maksāta atlīdzība, ņemot par pamatu pastāvošās vietējās tirgus cenas inventāra pieņemšanas laikā. Inventāra taksāciju veica komisijas, kuras sastāvēja no Zemkopības ministrijas pārstāvja kā priekšsēdētāja, Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas pārstāvja, Valsts kontroles pārstāvja un apriņķu un pagastu padomju ievēlētiem pārstāvjiem no katras attiecīgās padomes pa vienam. Valsts zemes fonda sadalīšanai, izlietošanai un piešķiršanai tika nodibinātas pagastu, pilsētu vai miestu, apriņķu centrālās zemes ierīcības komitejas. Pagasta zemes ierīcības komitejas sastāvēja no pieciem locekļiem un pieciem viņu kandidātiem, uz vienu gadu proporcionāli ievēlētiem no visiem pagasta balsstiesīgajiem pilsoņiem. Komitejas sēdēs ar lemjošajām balsstiesībām piedalījās vietējais mērniecības darbu vadītājs un Zemkopības ministrijas pārstāvis. Pilsētu vai miestu komitejas sastāvēja no pieciem pilsētas vai miesta domes proporcionāli ievēlētiem locekļiem un diviem viņu ievēlētiem kandidātiem, vietējā mērnieka un Zemkopības ministrijas pārstāvja. Šo komisiju uzdevums bija saskaņā ar apriņķa un centrālās komitejas rīkojumiem un norādījumiem izstrādāt priekšlikumus un ierosinājumus par viņu rīcības rajonā ietilpstošā valsts zemes fonda sadalīšanu, izlietošanu un piešķiršanu. Savukārt jau augstākā instance – apriņķa zemes ierīcības komiteja – sastāvēja no: Zemkopības ministrijas pārstāvja kā priekšsēdētāja; pa vienam parstāvim no Tieslietu, Finanšu un Rūpniecības ministrijām; apriņķa mērnieka; apriņķa padomes proporcionāli ievēlētiem locekļiem un diviem viņu kandidātiem; viena apriņķa domes ievēlēta parstāvja. Centrālā zemes ierīcības komiteja sastāvēja no sešiem valdības pārstāvjiem, sešiem Satversmes sapulces ievēlētiem locekļiem un valdības iecelta priekšsēdētāja. Tās uzdevums bija vadīt un pārzināt zemes fonda īstenošanu, sastādīt zemes izlietošanas, sadalīšanas un darbības plānus, galīgi apstiprināt, atcelt vai pārlemt zemes sadalīšanas, izlietošanas un piešķiršanas projektus, vadīt un pārzināt apriņķu komiteju darbu, izspriest sūdzības par minētajām komitejām, kā arī strīdus to starpā, apstiprināt jaunajām saimniecībām izsniedzamos zemes līgumus un plānus, izstrādāt instrukcijas un noteikt darbības laiku pagastu, pilsētu vai miestu un apriņķu komitejām. Centrālās komitejas lēmumus varēja pārsūdzēt mēneša laikā senāta administratīvajam departamentam kasācijas kārtībā. Darba saimniecību vietā Latvijā veidoja viena un divzirgu saimniecības - saimniecības lielumu piemēroja zirgam. Vienzirga norma bija domāta 11,1 ha (30 pūrvietu)

un divzirgu – 22,2 ha (60 pūrvietu) liela. Pieņemtais likums tad arī noteica, ka jaunsaimniecības dibināmas ne lielākas par 22 ha. Lai apmierinātu lielāku skaitu zemes pieprasītāju, sākot ar 1934.gadu, jaunsaimniecībām iedalīja: uz nekultivētām zemēm 15 – 20 ha, uz kultivētām 10-15 ha, bet atsevišķos gadījumos pat zem 10 ha. Par piešķirto zemi jaunsaimniekiem bija jāmaksā. Vidējā ienesīguma zemes cena nedrīkstēja pārsniegt 10 latus par ha, bet augstākā ienesīguma – 20 latus par ha. Ēkas un būvkokiem noderīgais mežs novērtējami atsevišķi. Samaksu par zemi varēja izdarīt ilggadīgu nomaksu veidā.

Secinājumi

1. Liela daļa Latvijas teritorijas zemes 20. gadu sākumā atradās vācu muižu īpašumā, kas varēja apdraudēt Latvijas neatkarību.
2. Valdība izveidoja Valsts zemes fondu, kurā tika ieskaitīti visi zemes īpašumi, kurus tālāk izmantoja zemes dalīšanā.
3. Muižniekiem, kuri bija noskaņoti pret Latvijas valsti, tika atsevināti īpašumi pavisam, nepiešķirot atlīdzību.
4. Jaunsaimniecībām piešķiramās zemes platības lielums bija no 30 pūrvietām līdz 60 pūrvietām (11,1ha līdz 22,2ha).

Literatūra

1. Aizsilnieks A.(1968) Agrārās reformas sākums, Latvijas saimniecības vēsture 1914 – 1945, Daugava, 150.- 245.lpp.
2. Švābe A. (1938) Agrārā reforma, Latvija 20. gados, Rīga.